

PAPER DETAILS

TITLE: Degisim ve Yenilesmede Fitrat izgisi

AUTHORS: Ismail YALÇIN

PAGES: 97-120

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1442762>

Değişim ve Yenileşmede Fıtrat Çizgisi

Araştırma
Research

İsmail Yalçın

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Associate Professor, Selcuk Univ., Faculty of Islamic Sciences, Dept. Islamic Law
Konya, Turkey

 isyalcin@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8925-8398>

Yazar
Author

Yalçın, İsmail. "Değişim ve Yenileşmede Fıtrat Çizgisi". *Tevilat* 1/1 (2020), 97-120.

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.4414817>

Atıf
Cite as

Fıtrat, İslâm literatüründe üzerine yoğun anlamlar yüklenen Kur'ân ve Sünnet kaynaklı bir kavramdır. Yaratılışın özünü, ilke ve esaslarını ifade etmek için fıtrat kavramı kullanıldığı gibi her bir varlığın yaratılıştan getirdiği ortalama maddi ve manevi varlığını ifade etmek için de fıtrat kavramı kullanılır. Müşahede âlemimizdeki her bir varlığa Allah yaratılıştan maddi bir suret ve manevi kabiliyetler vermiştir. Varlıklar içinde insan, iradeye bağlı sorumluluk bilincini emanet olarak yüklenerek Allah'ın yeryüzündeki halifesi olma vasfını kazanmıştır. Hayvanlar, bitkiler ve diğer cemâdât ise gayri iradî olarak fıtrat üzere varlıklarını sürdürür. İnsanın sorumluluk bilinciyle iradesini fıtrata uygun olarak kullanması, seçimlerinde iyiye, güzele ve hayra yönelmesini gerektirir. Üstelik bunu sadece kendisi için değil doğrudan ve dolaylı ilişkide olduğu bütün varlıklar için istemeli ve yapmalıdır. Allah gökteki ve yeryüzündeki varlıkları insanın hizmetine vermiştir. Bu varlıklardan faydalanırken onların fıtratlarına saygı gösterilmesi ve onlarla ilişkilerde insanın kendi fıtratı ile birlikte diğer varlıkların da fıtratlarının gözetilmesi gerekir. Hakîm sıfatının sahibi olan Allah'ın yaratmasında ve yaratılıştan varlıkları belirli bir fıtrat üzere var etmesinde anlaşılabilen hikmetler olduğu gibi herkesin kolayca anlayamayacağı hikmetler de bulunabilir. Bu sebeple ister insanla, ister hayvan, bitki ve diğer cansız varlıklarla ilgili bir değişiklik olsun, bir değiştirme düşünüldüğünde öncelikle Allah'ın yaratmasına ve koyduğu fıtrata saygı göstermeli ve anlamaya çalışılmalıdır. Her türlü değişim ve yenilik, ilim ve hikmetle, yaratılış ve fıtratı geliştirecek ve iyileştirecek tarzda yürütülmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Fıtrat, Değişim, Yenileşme, Bozulma.

Özet

The Fitra Line in Change and Innovation

Fitrah is a concept construed with intense meanings in Islamic literature that originates from the Quran and Sunnah. As fitrat is used as the essence, principles, and rules of creation, it is also used as a way of expressing the material and spiritual value that each entity has due to creation. Allah has given each entity in the world an innate image and spiritual abilities. Of all these entities, human-beings, by having willpower and responsibility, have undertaken the role Allah's khalifah on earth. Animals, plants, and other beings continue their existence without willpower based only on fitrat. Use of human beings their willpower with the sense of responsibility in accordance with fitrat, results in their being directed towards decent, smart and good things. They should do this not only for themselves but also for all beings to whom they are directly or indirectly related. Allah has assigned everything in the sky and the earth to the service of human beings. When benefiting from these beings, it is important that humans respect their fitrat and while interacting with them they should consider the fitrat of other entities alongside their own. Just as there are wisdoms that can be understood in the way Allah, who has the attribute of hikmat, created entities with certain innate different fitrat, there are also wisdoms that cannot be easily understood by everyone. Therefore, whenever one considers a change on a being -whether it is a human, animal, plant, or something else- one should first respect and try to understand the fitrat that Allah has put into that entity. Any change and innovation should be based on science and wisdom and be made in a manner that will improve creation and fitrah.

Keywords: Islamic Law, Fitrah, Change, Innovation, Deterioration.

Abstract

98

Giriş: Fitrat Kavramı

Fitrat, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis rivayetlerinde yer alan ve İslâm literatüründe üzerine yoğun anlamlar yüklenen önemli bir kavramdır. Kelimenin kökü olan fetara (فطر) yarmak, yaratmak, yoktan var etmek gibi anlamları taşır.¹ Bu kökten türemiş olan fitrat (فطرة) kelimesi, hilkat, yaratılış, öz, esas, bir şeyin aslî hali, tıynet, tabiat gibi genişleyen bir anlam alanına sahiptir ve konumuzla ilgili yakın anlam çevresinde kullanılan hilkat kelimesiyle yaratılış anlamında birleşmektedir.² Aynı kökten Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılan el-Fâtır (الفاطر) kelimesi ise

¹ bk. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994) "fetara".

² bk. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris er-Râzî el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğâ* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979) "fetara", "haleka".

örneksiz olarak yoktan var eden yaratıcı anlamında kullanılmaktadır.³ Genel olarak fitrat, yaratılan her bir varlığın yaratılıştan sahip olduğu özünü, ilkelerini, yaratılış amacını, istidat ve kabiliyetini ifade eder. Bu manada canlı cansız bütün varlıkların fitratından bahsedilebilir. İnsan fitratı denilince, insanın doğası, tabiatı, tıyneti, yaratılışından getirdiği kabiliyetleri, potansiyel olarak istidat ve yetenekleri ile genel tipolojisi kastedilmiş olur. Yaratılış anlamındaki hilkat kelimesi de hem naslarda hem de dinî literatürde fitrat kelimesiyle geçişli, iç içe veya yan yana kullanılmıştır. Toparlayıcı bir ifadeyle bir türün yaratılıştan sahip olduğu ortalama maddi ve manevi varlığı fitrat olarak ifade edilebilir.⁴

Fitrat kavramının anlam haritası Kur'ân-ı Kerîm'deki bir âyete ve Hz. Peygamber'e atfedilen iki grup rivayete dayandırılarak oluşturulmuştur. Rûm sûresi 30/30'uncu âyette:⁵ *"O halde sen bir hanif olarak yüzünü dosdoğru bu dine çevir ve Allah'ın insanları üzerinde yarattığı temiz fitrat üzerinde sebat et. Allah'ın yaratmasında bir değişiklik olmaz"*⁶ buyrulmuştur. Âyette yer alan fitrat kelimesi Allah'ın insanları üzerinde yarattığı öz, esas, temel yapı, kabiliyet, istidat, hak din ve tevhid akidesi gibi anlamlarla açıklanmış ve devamında yer alan *"Allah'ın yaratmasında veya yarattığında bir değişme, bozulma olmaz"* ifadesi ile fitrat ile halk/hilkat (yaratılış) kavramları ilişkilendirilmiştir.⁷ Bu âyet yaratılış ve değişim (tağyir) kelimeleriyle kurulan bağlantıyla, kınama bağlamında yer alan *"...Allah'ın yaratışını/yarattığını değiştirecekler"* ifadesinin yer aldığı Nisâ sûresi 4/119'uncu âyetle bağlantılı değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca "sünnetullah"ta değişme olmayacağını haber veren İsrâ 17/33, Ahzâb 33/62, Fâtır 35/43 ve Fetih 48/23 âyetlerinde sünnetullah çoğunlukla toplumsal yasalar ve daha ileri yorumla tabiat kanunları şeklinde anlaşılabilir bunlarda değişme olmayacağı yönüyle fitratla irtibatlandırılmıştır. Mezkûr âyetlerin yorum çerçevesi geniş olması sebebiyle aralarında

³ bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab "fetara", "haleka"*; Muhammed b. Muhammed Murtezâ el-Hüseynî Zebîdî, *Tacu'l-arûs min cevâhiri'l-kamûs* (İskenderiye: Dâru'l-Hidâye, ts.) "fetara", "haleka".

⁴ bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab "fetara"*; Zebîdî, *Tacu'l-arûs "fetara"*; Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1960), 6/3822.

⁵ er-Rûm 30/30 فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

⁶ Bu araştırmada âyet meallerinde faydalanan eserler: Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: meal, tefsir*, trc. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak (İstanbul: İşaret Yayınları, 1996); Mahmut Kısa, *Kısa açıklamalı Kur'an-ı Kerim meali* (Konya: Armağan Kitaplar, 2013).

⁷ bk. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsiru'l-Kurtubî)* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1964), 14/ 27.

böyle bir irtibat kurmak mümkün olmakla birlikte “fitratullah”, “halkullah” ve “sünnetullah” kavramlarının her birinin kendi anlam çerçevesi içinde ayrı anlamlar ifade ettiğini savunmak da mümkündür.⁸ Bu kavramlar içinde özellikle fitrat kavramı âyetteki anlamının hadis rivayetlerinde ifade edilen anlam ile bütünleşmesiyle başlı başına geniş ve derinlikli bir kavram oluşturmuştur.

Fıtrat ve değişim konusunu değerlendirirken, değişim konusunda yol gösterici olan Kur’ân-ı Kerîm’deki iki ifadeye daha dikkat çekmek uygun olacaktır. Bunlardan birincisi Bakara sûresi 106. âyette yer alan “Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz”⁹ ifadesidir. Bu ifadenin değişim mesajı, değişimin hep daha iyiye doğru veya en azından değiştirilen şeyin güncel bir dengi yönünde yapılmasıdır. Diğer Ra’d sûresi 11’inci âyette geçen “Bir toplum kendi özündeki nitelikleri değiştirmedikleri sürece, Allah onların durumunu değiştirmez”¹⁰ ifadesidir. Bu ifadede değişimin içten, özden ve bireyden başladığı, insanların iç dünyalarındaki yönelimler doğrultusunda toplumların erdemli veya erdemsiz olabileceği, ilahi sebep sonuç yasalarına bağlı olarak sünnetullah gereği Allah’ın bu konuda müdahalede bulunmayacağı bildirilmiştir.¹¹

Hadislerde fitrat kavramı başlıca iki grup rivayette yer almaktadır. Bunların biri her çocuğun fitrat üzere doğacağını haber veren rivayetler, diğeri ise bazı davranışların fitrattan olduğunu veya fitrata uygun olduğunu haber veren rivayetlerdir. Rivayetlerin daha zayıf sayılan bir kısmında her çocuğun İslâm fitratı üzere doğacağı ifade edilirken,¹² daha yaygın nakledilen ve daha sağlam yolla gelen rivayetlerde İslam fitratı yerine sadece her doğan çocuğun fitrat üzere doğacağı beyan edilmiştir.¹³ Fıtrattan olan veya fitrata uygun olan davranışları haber veren rivayetlerin bir kısmında sayı belirtilmeden birkaç davranışın fitrattan olduğu belirtilmiş diğer bir kısmında beş şeyin fitrattan olduğu

⁸ bk. Vejdi Bilgin, “Kur’ân’dan Sosyolojik İlkeler Çıkarmanın İmkânı -Sünnetullah Kavramı Çerçevesinde Bir Eleştiri-”, *Eskiye* 22 (10 Ekim 2011), 35-43.

⁹ el-Bakara 2/106 مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا.

¹⁰ er-Ra’d 13/11 إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ.

¹¹ Bk Esed, *Kur’an Mesajı*, Ra’d 13/11 yorumu 26 nolu dipnot.

¹² Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1414), 1/342.

¹³ Abû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870) Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Muhammed Zühreir b. Nasır(b.y.: Dâru Tavkî’n-Necât, 1422), “Cenâiz”, 78; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî(Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1374), “Kader”, 22.

haber verilmiş¹⁴ bazı rivayetlerde ise on şeyin fitrattan olduğu beyan açıklanmıştır.¹⁵

Her doğan çocuğun fitrat üzere doğacağını bildiren rivayetlerle, İslâm fitratı üzere doğacağını bildiren rivayetlerin anlam muhtevası birbirine çok uzak değildir. Fitrat kelimesi birçok kaynakta İslâm ve tevhid ile açıklandığı için bu ilavenin bir tefsir gibi anlaşılması ve insanın fitraten İslâm'ı ve tevhidi kabul etme istidadı ile doğduğu şeklinde anlaşılması mümkündür. Bununla birlikte çocuğun İslâm fitratı üzerine doğması rivayetinin Müslüman olarak doğmak şeklinde anlaşılması, dinin bilinçli bir seçim olması ve bu seçimin ancak buluş çağından itibaren gerçekleştirilebileceği gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁶ İslâmî kabulde doğum ve çocukluk masumiyet ifade eder. Bu sebeple fitrat üzere doğma ve İslâm fitratı üzere doğma netice itibariyle aynı sonucu göstermektedir. Bu sonuca göre fitrat üzere yaratılma Allah'ın insanoğlunu maddi yapısı itibariyle insan türünün standartlarına göre, manevi yapısı itibariyle de iyiye ve kötüye yönlendirilebilecek birçok kabiliyetle yarattığı, bu kabiliyetlerdeki iyilik veya kötülük vasıflarının aklı gelişim ile birlikte şekillendiği ve doğuştan hiç kimseye iyi veya kötü denilemeyeceği görüşünü ön plana çıkarmaktadır.¹⁷

Bazı davranışların fitrattan olduğunu haber veren rivayetlerde muhtemel râvi tasarruflarıyla, sayı vermeden birkaç madde belirtilerek, beş şey veya on şey diye sayı vererek fitrata uygun davranışlar sayılmış ve Hz. Peygamber'in bu davranışların fitrattan olduğunu haber verdiği bildirilmiştir.¹⁸ Bu rivayetlerde zikredilen davranışlar bir farklı örnek dışında ortaktır. On şeyin fitrattan olduğunu haber veren rivayette; bıyığı kısaltma, sakalı uzatma, misvak kullanma, buruna su çekip temizleme, tırnakları kesme, parmak aralarını ve boğumlarını yıkama,

¹⁴ Buhârî, "Libâs", 62, 63.

¹⁵ Müslim, "Tahâre", 56.

¹⁶ bk. Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh İbn Abdilber, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd* (Mağrib: Vizaratu Umumi'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslamiyye, 1387), 18/69-70; Abdülkadir Evgin, "Hadislerde 'Fitrat' Kavramı ve 'İslam Fitratı' Söyleminin Tenkidi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2003), 103-108.

¹⁷ bk. İbrahim Kaplan, "Din, Fitrat ve Akl-ı Selim İlişkisi Üzerine", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 17/2 (29 Aralık 2017), 72.

¹⁸ Buhârî, "Libâs", 62, 63; Müslim, "Tahâre", 49, 50, 56; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünen (el-Müctebâ)*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Halep: Mektebül-Matbûâtü'l-İslamiyye, 1406/1986), "Ziyne", 1; es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvûd (Beyrut: Dâru'r-Risaletü'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Tahâre", 29; Muhammed b. İsa Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Edep", 14; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mace, *Sünenü İbn Mace*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyai Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Tahâre", 18.

koltuk altı kıllarını alma, avret mahallindeki kılları giderme, su ile taharetlenme ve râvi tereddüdü ile birlikte onuncu olarak mazmaza sayılmıştır. Bu on maddenin dışında kalan sünnet olma beş şeyin fitrattan olduğunu haber veren rivayetlerde çoğunlukla ilk sırada sayılmıştır. Bu rivayetlerde fitrattan olduğu bildirilen hususlar, temizlik ortak paydasında birleşmekte ve temizliği fitratın bir parçası, selim insan fitratının gereği, insana ve Müslümana yaraşan hayat tarzı olarak sunmaktadır.

Yaratılışın özünü, esasını ve temelini teşkil eden fitrat, Allah'ın yaratılış kanunudur ve bu özelliği itibariyle değişken değildir. Yaratılmış her varlığın bir fitratı vardır ve bu fitrat o varlığın türüne ait maddi ve manevi ortak nitelikleri ifade eder. İnsanın fitratı da insanoğlunun fizikî ortak niteliklerini ve doğuştan özümüne yerleştirilen temel kabiliyetleri ifade eder. Mahlûkatta oluş ve yok oluş arasında dâimî bir deveran, değişim ve dönüşüm esastır. Buna mukabil yaratılış itibariyle fitratta sonsuz bir çeşitlilik içinde bir değişmezlik ve standart söz konusudur. Değişim sürekli olduğuna ve insanoğluna da hem kendini hem de diğer varlıkları değiştirme kabiliyeti verildiğine göre insan bu kabiliyetini kullanacak, maddi ve manevi varlığını fitratına uygun olarak iyi yönde geliştirerek değiştirecek, diğer varlıklar üzerinde yapacağı tasarruflarda da onların fitratlarını gözeterek bütünsel hayrı ve iyiliği hedefleyecektir. İmar, inşâ, değişim ve yenileşme kaçınılmazdır. Fitrata uygun olan ve Müslümandan beklenen bütün değişim ve yenileşmelerde bireysel ve toplumsal iyiliği ve hayrı esas almasıdır.

Bu araştırmada fitrat kavramı sıkça yaratılış ve yaratılmış, değişim ve değiştirme kavramlarıyla birlikte kullanılacaktır. Yaratılış veya yaratma bir varlığın bu dünyada meydana gelme, ortaya çıkma ve teşekkül sürecidir. İnsan için yumurtanın döllenmesi, embriyonun anne karnında gelişmesi ve nihayet dünyaya gelmesidir. Yaratılmış veya mahlûk denildiğinde ise oluşum sürecini tamamlamış ve türünün bir örneği olarak müstakil bir varlığa sahip olan şeyler kast edilir. Öte yandan değişim, iç ve dış etkilerle kendiliğinden ortaya çıkıyormuş gibi görünen bir farklılaşma iken değiştirme kasıtlı veya bilinçli olarak gerçekleştirilen bir müdahaleyle meydana getirilen farklılaşmayı ifade eder.

1. Fıtrat Üzere Yaratılış

Fıtrat kelimesinin yaratılış kavramıyla ilişkisine işaret etmiştik. Fıtrat üzere yaratılış dediğimizde yaratılıştan var olan bir durumun kastedildiği anlaşılmaktadır. Girişte verdiğimiz Rûm sûresi 30/30. âyette her ne kadar insanların fitrat üzere yaratıldığı ifade edilmişse de

fitrat kelimesinin anlam kapsamı dâhilinde yaratılmış her varlığın, insan dışında hayvanların, bitkilerin ve cansız varlıkların da bir fitrat üzere yaratıldıkları söylenebilir. Bu manada başta insanlar ve diğer canlılar olmak üzere her varlık türünün yaratılıştan sahip olduğu temel bir yapısı, yaratılış amacı ve temel kabiliyetleri bulunmaktadır.¹⁹ Bu çerçevede fitrat üzere yaratılış işte bu her varlığın yaratılıştan sahip olduğu maddi ve manevi varlığını ifade etmektedir denilebilir.

İnsanın doğuştan sahip olduğu fitratın anlamı üzerinde İslâm âlimlerinin yorumlarını inceleyen bir araştırmada bu yaklaşımlar düalist, nötr ve pozitif şeklinde üç grupta incelenmiştir. Birinci görüşün savunucusu olarak belirtilen Seyyid Kutup ve Ali Şeriatî'ye göre insanın doğuştan iman veya küfrü kabul etmeye hazır olduğu ve iyiliğe de kötülüğe de eşit mesafede bulunduğu sonradan vahye veya şeytana uyarak imanı ya da küfrü seçtiği ifade edilmiştir. Nötr yaklaşımın temsilcisi olarak sunulan İbn Abdilber'e göre insanın doğuştan iman veya küfre eğilimi yoktur. Aksine o doğuştan boş bir beyaz sayfa gibidir. Sonradan iyiliğe veya kötülüğe yönelerek bunlardan birini seçer.²⁰ Daha yaygın kabul gören pozitif görüşün temsilcileri olarak İbn Teymiye, İbn Kayyim, İmam Nevevî, Kurtubî, Şah Veliyyulah, Sâbûnî, Fârûkî, Nakîb al-Attas, Tantâvî Cevherî, Muhammed Esed ve Müftü Muhammed Şâfiî zikredilmiştir. Bunlara göre insan küfre potansiyeli olmakla birlikte imanla doğar. Doğuştan Allah'a inanmaya ve iyilik yapmaya meyillidir. Sonra şeytana uyup yanlış yola sapabileceği gibi vahye uyup fitratından gelen eğilimlerini de tamamlayabilir.²¹ İnsanın doğuştan günahsız ve temiz doğması, yaratıcıyı tanımaya meyyal olması ve kötülükleri genellikle çevreden öğrenmesi fitratta iyi yönün üstün olduğu şeklindeki pozitif görüşün öne çıkmasını sağlamıştır.

1.1. Yaratılıştaki Değişkenlik ve Değişmezlik

Fitrat ile yaratılış kavramlarının birlikte kullanıldığı Rûm sûresi 30/30. âyette insanların fitrat üzere yaratıldığı belirtildikten sonra *"Allah'ın yaratmasında/yarattığında bir tebdil(değişme) yoktur"* denilmiştir. Nisâ sûresi 4/119. âyette ise şeytana uyarak Allah'ın yaratmasını/yarattığını değiştirmek kınanmıştır. Bu âyette değişim fiili için *"tağyir"* kelimesi kullanılmıştır. Her iki âyette kullanılan *"halkullah"* tabiri Arapça dil ve gramer kuralları bakımından hem mastar olarak Allah'ın yaratması veya yaratışı anlamında hem de ismi mef'ûl gibi kabul

¹⁹ bk. Yaşar Kurt, "Kur'an'da Fitrat Kavramı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/2 (2005), 101-102.

²⁰ bk. İbn Abdilber, *et-Temhid*, 18/69-70.

²¹ bk. Yasien Mohamed, "The Interpretations of Fitrah", *Islamic Studies* 34/2 (1995), 130, 139-140.

edilerek yaratılmış veya mahlûkât anlamında anlaşılabilir. Bu durumda bu iki âyet birbirine zıt ifadeler mi içermektedir? Tebdil ile tağyir farklı şeyler midir? Yaratılışın veya yaratılmışın değişmesi veya değişmemesi ne demektir? Bu soruların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.²²

Nisâ sûresi 4/119. âyetinde Allah'ın yaratmasının veya yarattığının tağyirinden bahsedilirken Rûm Sûresi 30/30. âyetinde Allah'ın yaratmasının veya yarattığının tebdil edilemeyeceğinden bahsedilmesi bu iki âyetin farklı bağlamlarda farklı durumlara işaret ettiği yönünde açıklanmakla birlikte tağyir ve tebdil kelimelerinin anlam farkı ile de açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim bu hususu ele alan bir çalışmada tağyir kelimesinin hem özde hem de vasıfta gerçekleşen değişimi, tebdil kelimesinin ise sadece vasıfta meydana gelen değişimi ifade ettiği belirtilerek sorunun çözüldüğü varsayılmıştır.²³ Ancak tağyir ve tebdil kelimelerinin bu şekilde sabit anlamları olduğu veya bu anlamların âyetleri makul bir anlam çerçevesine oturttuğu yeterince desteklenememiştir. Bu durumda her iki âyet siyak ve sibakıyla yaratmanın veya yaratılmışların değişmeyen ve değişebilen yönlerine işaret etmektedir demek daha uygun görünmektedir.

Yaratmanın değişmeyen yönünün genel, kapsayıcı kavramı yaratılış kanunu olarak ifade edilebilir.²⁴ Allah başlangıçta varlığı vücuda getirmiş ve kâinatı yoktan var etmiş sonra kâinatta her varlık türü için ayrı ayrı oluşum ve meydana gelme kanunları koymuştur. Yaratılış kanunları diyebileceğimiz bu kanunlarda, mûcize olması dışında, bir değişme olmaz. Yaratılışın diğer bir değişmeyen tarafı her varlık türünün belli ölçülerde ve standartlarda yaratılmasıdır. Bununla kast edilen varlıkların prototip üzere, tek tip yaratılmaları değil, tür için ortak ve ortalama standartların bulunmasıdır. Nitekim bir bozukluk olması dışında mesela bütün insanlar iki gözlü, iki kulaklı ve on parmaklıdır.²⁵ Yaratılışın diğer bir değişmeyen tarafı ise her varlık türüne verilen genel anlamdaki kabiliyetlerdir. Mesela balık yüzebilir, kuş uçabilir, insan iki ayağı üzerinde durabilir, düşünebilir, medeniyet kurabilir. Bazı kabiliyetler ortak olsa da her türde potansiyel olarak var olan ortak ve değişmez kabiliyetler bulunmaktadır.

²² bk. İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001), 2/114; Adil Bor, "Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (15 Aralık 2017), 1297-1299.

²³ bk. Bor, "Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti", 1697-1700.

²⁴ er-Rûm30/30.

²⁵ bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3822.

Yaratılışın değişken yüzü incelendiğinde insanlar, hayvanlar, bitkiler ve hatta cemâdât âleminde yaratılıştan büyük bir çeşitliliğin hâkim olduğu görülür. İnsanlar kendi içinde renklere, ırklara ve daha alt gruplara ayrılmakta, insan sayısı kadar maddi ve manevi yönüyle farklı insan ve farklı parmak ucu görülmektedir. Bu durumda netice olarak şunu söyleyebiliriz. Hayatın tabii akışı içinde varlıkların hayatîyetini devam ettirme kanunlarında, türe göre sahip oldukları ortak fizikî yapıda ve temel kabiliyetlerinde bir değişme beklenmez fakat ferdî planda âdeta varlık sayısı kadar farklılık ve çeşitlilik bulunmaktadır.

Yaratma aşaması sonrasında, yaratılmış olan mahlûkatta ise değişim ve değiştirme esastır. Çünkü dünya hayatında, hatta kâinatta daimî bir oluş ve yok oluş söz konusudur. Doğan her canlı ölür. İnsan, hayvan, bitki her biri hem anlık hem de kendi ömürleri çerçevesinde bir değişim ve dönüşüm içindedir. İnsan toprağa, toprak bitkiye, bitki hayvana ve tekrar toprağa dönüşmektedir. Her bir varlık, insan, hayvan, bitki, hayat mücadelesi içinde hem değişime uğramakta hem de kendisini, çevresini değiştirmekte ve geliştirmektedir. Yaratılmışlarda değişim esas olmakla beraber değişimin amacı ve yönü her zaman iyiye ve güzele olmamakta, bazen iyiye bazen de kötüye doğru bir değişim gerçekleşmekte veya gerçekleştirilmektedir.²⁶

1.2. Yaratılışı Değiştirme, Yaratılmışı Değiştirme ve Değişimin Yönü

Değişim ya kendiliğinden meydana gelir veya dış bir fâilin etkisiyle oluşur. Kendiliğinden meydana geldiği zannedilen bazı değişimlerde de insanın ve çevrenin etkisi bulunabilir. Sorumluluk açısından insan merkezli olarak değişim değerlendirildiğinde, hayatın tabii seyri içinde zamanın geçmesiyle meydana gelen yaşlanma, hiç bilinmeyen bir yerde lav patlaması veya fay çatlağı oluşması gibi durumlar dışındaki değişimlerde insanın doğrudan veya dolaylı olarak etkisi görülebilir. Çevresel etkiyle meydana geldiği düşünülen sel, dolu, kuraklık, depremde binanın yıkılması gibi durumlarda bireysel veya kitlesel olarak insanların sorumluluğu aranmalıdır. Bunların dışında insan, hayvan, bitki ve tabiat üzerinde insanın daha doğrudan etkin olduğu değişimler bulunmaktadır. Bu değişimler fıtrata uygun olarak iyi yönde olabildiği gibi fıtrata aykırı bir şekilde kötü yönde de olabilir. İnsanın özne olduğu değiştirmelerin iyi yönde olması fıtrat üzere yaşamayı, kötü yönde olması ise fıtratı bozmayı gündeme getirmektedir.

²⁶ bk. Sabri Hizmetli, "İslam ve Değişim", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (01 Ağustos 1997), 88-89.

2. Fıtrat Üzere Yaşama

Kâinatın yaratıcısı ve âlemlerin Rabbi olan Allah, insanoğluna yol göstermek için dinler, peygamberler ve kitaplar göndermiş, bu yolla insanlara ulaştırdığı mesajlarıyla iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın bazı örneklerini göstermiş ve ipuçlarını vermiştir. Somut varlıklar arasında yegâne sorumlu varlık olan insan aslında Allah'ın kendisine yaratılıştan vermiş olduğu fitrî kabiliyetlerle iyiyi ve doğruyu bulma yeteneğine sahip olmakla beraber Allah geniş rahmet ve merhametiyle yine de insanlara yol göstermiştir. Allah'ın kitabında ve Rasûlullah'ın sünnetinde açıkça emredilen şeyler fıtratımızın gereği, açıkça yasaklananlar ise fıtratımıza aykırı davranışlardır. Bunun yanında vahyin ışığında makâsıdû's-şerî'a ve mesâlih-i-mürsele ilkeleri çerçevesinde alan uzmanlarının rehberliğinde içtihadî olarak emredilmesi gereken şeyler fıtratımıza uygun, yine içtihadî olarak yasaklanması gereken şeyler de fıtratımıza aykırıdır. Daha basit bir ifadeyle vahyin rehberliğinde aklın kılavuzluğu ile iyiyi ve güzeli tespit ederek o çerçevede bir hayat sürmek fıtrat üzere yaşamaktır.

Fıtrat üzere yaşamamanın ölçülerini tespit edebilmek için insan fıtratına yön veren vahyin genel ilkeleriyle birlikte Hz. Peygambere atfedilen rivayetlerde fıtrata uygun veya aykırı olduğu bildirilen ya da fıtratı bozmakla ve yaratılışı değiştirmekle ilişkilendirilen davranışları incelemek uygun olacaktır. Bu çerçevede fıtrata uygun olduğu bildirilen veya fıtratı bozmak olarak nitelenen davranışların ortak özellikleri tespit edilebilir. Bu ortak nitelikler doğrultusunda fıtratı iyi yönde veya kötü yönde değiştirmenin kavram çerçevesi çizilmiş olacaktır. Son aşamada ise fıtratın korunması veya iyi yönde değiştirilmesi esaslarını ve kurallarını belirleyen objektif kriterler geliştirilmeye çalışılacaktır.

106

2.1. Fıtrata Uygun Olduğu Bildirilen Davranışlar

Hadis kaynaklarında bazı davranışların fıtrattan olduğunu bildiren rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmında sayı vermeden bazı davranışların fıtrattan olduğu bildirilmiş, önemli bir kısmı beş şey fıtrattandır diye başlayarak beş maddeyi saymış, diğer bir kısmında ise on şey fıtrattandır denilmiş ve on madde sayılmıştır. On madde olarak sayılan liste sünnet olma dışında diğer listelerde sayılan hususları kapsamaktadır. Rivayetler hadis kaynaklarının büyük bölümünde yer alması ve birbiriyle uyumlu aktarımlarıyla bir asla işaret etmektedir. Biz burada bu rivayetlerin hepsini ayrı ayrı aktarmak veya sıhhatleri hakkında yapılan değerlendirmeleri zikretmek yerine bu rivayetlerde zikredilen maddelerin fıtrattan sayılmasının fıtrat ve değişim konusuyla ilişkisini açıklamaya çalışacağız.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi on şeyin fıtrattan olduğunu bildiren rivayetlerde, bıyığı kısaltmak, sakalı bırakmak, diş temizlemek, burun temizlemek, tırnak kesmek, parmak aralarını yıkamak, koltuk altı yolmak, kasık tıraşı yapmak, su ile taharet yapmak sayılmış ve râvi onuncu maddeyi unuttuğunu ancak onun mazmaza olması gerektiğini söylemiştir.²⁷ Beş şeyin fıtrattan olduğu bildirilen rivayetlerde ise, sünnet olma, kasık tıraşı, koltuk altı yolma, tırnak kesme ve bıyık kısaltma sayılmıştır.²⁸ Sünnet olma önceki grubu aktaran râvinin hatırlayamadığı madde değilse toplamda on bir madde zikredilmiştir. Bazı rivayetlerde bu maddelerden periyodik temizlenmesi gerekenler zikredilerek Hz. Peygamber'in bunların temizliği için kırk günlük bir süre belirlediği ve bu sürenin geçirilmemesini istediği aktarılmıştır.²⁹

Hadis rivayetlerinde fıtrattan olduğu bildirilen hususların genellikle temizliği destekler nitelikte olduğu ve insanların beden temizliğini daha kolay ve daha etkin yapmalarına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bıyıkların kısaltılması, diş temizliği, burun temizliği, tırnak kesme, parmak aralarını yıkama, koltuk altı ve kasık kıllarını temizleme, su ile taharet yapma ve ağzı suyla çalkalama açıkça temizlik amaçlıdır. Bu işlemlerde vücudun aslî bir parçasına kalıcı bir işlem yapılmamakta, vücutta kirliliğe sebep olmasıyla atık sayılabilecek veya atığa dönüşebilecek kısımların vücuttan izalesi söz konusu olmaktadır. Bunlardan biraz farklı yönleri bulunan sünnet işleminde erkeğin cinsel organından kendisini yenilemeyen bir miktar canlı deri kesilerek vücudun yaratılıştan gelen aslî görünümünde değişiklik yapılmakta fakat buna rağmen bu işlem daha ziyade temizlikle ilişkilendirilerek caiz görülmekte hatta gerekli görülmektedir.³⁰ Bazı fakihler tarafından gerekli görülmüş olan ve günümüzde sert eleştirilere maruz kalan kadın sünnetinin temizlikle ilişkilendirilmesi zor görünmektedir.³¹ Bununla birlikte zikrettiğimiz on madde temizlik ortak paydasıyla, temizliğin fıtrattan olduğunu ve temizlik amacıyla yapılan hatta yapılması gereken şeylerin fıtrata uygun davranmak olacağını tayin ve tespit etmiştir.

²⁷ Müslim, "Tahâre", 56.

²⁸ Buhârî, "Libâs", 63.

²⁹ Müslim, "Tahâre", 51.

³⁰ bk. Nebi Bozkurt, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Aralık 2020); Hakan Hadi Kadioğlu vd., "Dinî ve Tıbbî Açıdan Sünnet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (30 Haziran 2006), 1-16; M. Cumhur İzgi, "Tedavi Amaçlı Olmayan Erkek Çocuk Sünnetinin Etik Değerlendirmesi", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25 (2014), 2-3.

³¹ bk. M. İhsan Karaman, "Sosyokültürel, Etik, Tıbbi ve İslami Perspektiften Kız Çocuklarda ve Kadınlarda Sünnet", *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 22/2 (2017), 125-130; Bozkurt, "Sünnet".

Rivayetlerin bir kısmında bıyığı kısaltmanın ardından zikredilen sakalı bırakma konusunun diğer maddelerden bariz farklılığı nedeniyle ayrı bir açıklamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Rivayetlerde sayılan sakal dışındaki maddelerin tamamı vücudun bir yerindeki kirliliğin veya kirliliğe sebep olan şeyin izalesini ifade ederken sakalı bırakma bir ibkâdır. Yani diğerlerinde bir müdahale ile değiştirme, sakalda ise müdahale etmeme esastır. Diğer bütün maddelerin temizlikle ilişkilendirilebilirken sakal için bu söz konusu edilmemiştir Beş şeyin fitrattan olduğunu haber veren rivayetlerde bıyığın kısaltılması sayılmış sakalın bırakılması zikredilmemiştir. Ana rivayette sakalın bırakılması için kullanılan (إِغْفَاءُ اللَّحْيَةِ) ifadesi sakalı uzatın anlamına gelebileceği gibi kelimenin etimolojisi itibariyle sakalı kesmekten muaf tutmak anlamına gelebilir. Sonuç aynı olmakla birlikte ikinci anlamda bıyık ve sakal birlikte değerlendirildiğinde temizlik için bıyığı kesmenin gerekli sakalı kesmenin ise gerekli olmadığı anlaşılabılır. Netice itibariyle sakalın bırakılmasının fitrata uygun görülmesi ya mahzuru yok anlamındadır veya erkeği kadından, Müslümanı gayrimüslimden ayıran bir alamet olarak sakallı olmak fitrâdır denilebilir.³²

2.2. Fitrata Aykırı Olduğu Bildirilen Davranışlar

Fitrata aykırı olan tutum ve davranışlar konusunda doğrudan bir nas ile açıklama yapılmamıştır. Ancak fitrat tanımı doğrultusunda ve nasların dolaylı işaretleriyle pek çok tutum ve davranışın fitrata aykırı olduğu zikredilmiştir. Naslarda yer alan fitrat terimi için karşılık olarak öngörülen Allah'ın dini veya tevhid anlamını esas alanlar, tevhide ve İslâm'a aykırı, küfür, şirk ve haramlar gibi her türlü tutum ve davranışı fitrata aykırı olarak görmüşlerdir. Fitrata hilkat ve yaratılış olarak anlayanlar yaratılışın aslî sureti üzerinde değişiklik yapmayı, daha dakik olarak yaratılışı ve yaratılmışı bozmayı fitrata aykırı olarak görmüşlerdir. Bu çerçevede, insan, hayvan, bitki ve evrende öze veya surete yönelik değişim faaliyetleri zarar iddialarıyla birlikte potansiyel olarak fitratı bozma kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak dinî literatürde yaratılışı değiştirme veya fitratı bozma gerekçesiyle haram veya caiz değil hükmü verilen tutum ve davranışlarda çoğunlukla objektif ve tutarlı kriterler sunulmamıştır.

³² Sakalla ilgili görüş ve değerlendirmeler için bk. İsmail Yalçın, "Sakal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Aralık 2020); Hüseyin Baysa, "Sakal Uzatma Ve Bıyık Kısaltmanın Hükmüne İlişkin Görüşlerin Değerlendirilmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (19 Aralık 2017), 273-289.

Klasik kaynaklarda fıtrata yüklenen İslâm ve tevhid manası ile hilkat/yaratılış manası birlikte değerlendirilerek yaratılışın özünü, kabiliyetlerini, yaratılış şeklini, yaratılmışın suretini, yaratılış amacını değiştirmek şeklinde birçok fıtratı bozma örneği zikredilmiştir. Allah yeri ve göğü insanın hizmetine musahhar kıldığı halde güneşe, aya, yıldızlara, ateşe, taşa tapmak onların yaratılış amaçlarına aykırı davranmaktır.³³ Allah hayvanları etlerini yemek, binmek, yük taşımak ve başkaca faydalarından istifade etmek için yarattığı halde onları putlara adanmak için kulaklarını çentiklemek ve bu yolla helal hayvanı haram hale getirmek onun fıtratını bozmaktır.³⁴ İnsanın dış görünüşünü değiştiren davranışlardan dövme yaptırma, saç ekleme, kaşları yolma, dişleri törpüleme, erkeğin kadın gibi kadının erkek gibi davranması, hayvanların enenmesi veya kulaklarının kesilmesi fıtratı bozmaya örnek verilen hususlardandır.³⁵ Bu örneklerin değerlendirmelerinde hükümlerin bağlanacağı ilkeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hükümler konusunda farklılıklar bulunmaktadır.

Fıtratı bozmanın klasik örnekleri kılavuzluğunda modern örneklerini tasavvur eden müellifler birçok yeni örnek zikretmişlerdir. Bunlar gruplar halinde düşünülürse, insan hayvan ve bitkinin genetik yapısına müdahale etmek, cinsiyet değiştirmek, insan vücuduna estetik müdahaleler, hayvan ve bitkilere tedavi amacı dışında hormon ve ilaçlar vermek, daha geniş anlamda çevrenin ve tabiatın düzenini ve dengesini bozmak gibi hususlar fıtratı bozan davranışlar olarak belirtilmiştir.

2.3. Fıtratı İyi veya Kötü Yönde Değiştirme

Mahlûkatta esas olanın değişim olduğunu, yaratılmış her şeyin bir sona doğru deverân ettiğini, bunlar içinde insanın da hem değişme hem de değiştirme çabaları içinde hayatını geçirdiğini biliyoruz. İnsanın değişim ve değiştirme süreçlerinin iyi veya kötü yönde olabileceğini, son iki başlık altında açıkladığımız hususlar göstermektedir. Bazı teorisyenlerin tanımladığı çerçevede fıtrat sadece yaratılıştan sahip olunan temel kabiliyetler olarak kabul edilirse bu durumda sadece bu kabiliyetlerin eğitilmesi, geliştirilmesi veya kontrol altına alınmasından söz edilebilir. Fakat fıtrat birçok yönü bulunan geniş bir kavram olarak ele alındığında onun iyi veya kötü yönde değiştirilmesinden söz edebilir

³³ bk. İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 2/114; Fahrettin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhya'it-Turâsi'l-Arabî, 1420-1999), 11/223.

³⁴ bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/223; Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 5/205.

³⁵ bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/323; Kurtubî, *Tefsir*, 5/390-395.

ve iyi yönde değiştirmeye fitratın geliştirilmesi, kötü yönde değiştirmeye ise fitratın bozulması denilebilir.

İlâhi hitâbın muhâtabı olarak insan hem üzerinde değişimler yapılabilen hem de bizzat değişimleri yapan konumundadır. Bu değiştirmeler kendilerine, başka insanlara, hayvanlara, bitkilere ve diğer mahlûkata dönük olabilir. Değiştirmelerin bir kısmı ilk meydana geliş aşamasına diğer kısmı ise varlığın aslî unsurları teşekkül etikten sonraki aşamaya yöneliktir. İnsan, hayvan veya bitkinin meydana geliş aşamasındaki müdahale genetik yapıyı değiştirme, döllenmeye destek olma ve aşılama çalışmaları şeklinde olabilir. İnsan, hayvan ve bitkinin aslî unsurları teşekkül ettikten sonra insan bedeni üzerinde estetik amaçlı cerrahi olan veya olmayan işlemler yapılmakta, hayvanların, enenmesi, kuyruklarının veya boynuzlarının kesilmesi söz konusu olmakta, bitkiler ise kimyasal gübrelerle ve tarımsal ilaçlara maruz bırakılmaktadır. Ayrıca insanoğlu, yüksek binalar, barajlar, köprüler, yollar, fabrikalar ve enerji santralleri yapmaktadır. Her insanın kendi çapında müdahil olduğu bu yeryüzünü imar etme çabaları da tabiatın fitratına uygun veya aykırı yapılabilmekte ve imar faaliyeti tahrip faaliyetine dönüşebilmektedir. Böylece irade sahibi varlık olarak sadece insanın değişim ve değiştirmelerinin iyi veya kötü olduğundan söz edebiliriz.

Genetik bilim alanı, uzmanlığımız dışında olmakla birlikte alan uzmanlarının yazdıklarından anladığımız kadarıyla gen teknolojisinin geldiği aşamada insan, hayvan ve bitki genlerine müdahalede bulunmak ve gen yapısını değiştirmek mümkündür. Genetik kopyalama, döllenme öncesi cinsiyet seçimi, yardımcı üreme teknikleri kullanma, hayvanlarda ve bitkilerde ırk ıslahı ve GDO diye ifade edilen bitki tohumlarının genetik yapısının değiştirilmesi ve insan organlarının hayvanlarda geliştirilerek insanlara nakledilmesi gibi birçok biyoteknoloji uygulamasından bahsedilmektedir.

İnsan bedeni üzerinde cerrahi olmayan estetik işlemler incelendiğinde, makyaj yapma; saç, sakal, bıyık, kaş ve vücuttaki diğer kıllara müdahale; derinin renginin açılması, koyulaştırılması veya derinin soyulması; göze renkli lens veya yapay kirpik takılması gibi hususlar karşımıza çıkmaktadır. Estetik cerrahi işlemler altında ise altı parmak ve tavşan dudak düzeltme; cilt germe; burun, çene, gülüş dizaynı; dövme, pirsing, lazer epilasyon yaptırma, cilt dolgusu (botoks); yağ aldırma (liposakşın); meme küçültme, büyütme, dikleştirme; vajina estetiği ve daha ötesinde cinsiyet değiştirme gibi her gün yenileri ile karşılaşılan birçok işlem yapılmaktadır. Estetik cerrahi, yanık, yaralanma, ameliyat gibi bazı tedavilerin tamamlayıcısı olarak tamamen

tedavi kapsamında olabilir. Yaptırma amacı maddi veya manevi bir zararı gidermek olduğunda zararın derecesine göre tedavi kapsamına girebilir. Bazı işlemler ise tamamen hevâ ve heves peşinde koşma, modaya kapılma, şeytana uyma olarak nitelenebilecek şekilde tamamen keyfi olarak yapılabilir. Öte yandan yapılan işlemlerin bir kısmı sağlığa zararlı, bir kısmı faydalı, bir kısmı da etkisiz olabilir. Bu hususlar dikkate alınarak genel bir cümleyle değerlendirdiğimizde insan bedeni üzerinde yapılan değişiklikler, maddi veya manevi bir zararı gideriyor ve meşru çerçevede daha iyi, daha güzel ve daha faydalı bir sonuca ulaştırıyorsa fitrata uygun değişiklik olarak görülmelidir.³⁶

Hayvanların fizikî bünyelerine yapılan müdahaleler de öteden beri fitrat ve hilkat değiştirmenin içinde mütalaa edilmiştir. Üreme kabiliyetlerinin sona erdirilmesi için hayvanların erkek üyelerinin enenmesi bunun en yaygın örneğidir. Enemeye büyük baş hayvanların uysallaşarak yük ve çeki hayvanı olarak kullanılması, küçükbaş hayvanların erkeklerinin yağlanması, kedi köpek gibi evcil hayvanların üremelerinin kontrol altına alınması amaçlanmaktadır. Bunun yanında et kalitesi için koyunların, temizlik için köpeklerin kuyruklarının; diğerlerine zarar vermesin diye bazı hayvanların boynuzlarının kesildiği görülmektedir. Bazı zamanlarda hayvanları işaretleme için kulaklarının kesilmesi veya yarılması ya da derisinin dağlanarak damgalanması söz konusu olmuştur. Hayvanlar üzerinde yapılan işlemlerde hayvanlardan daha fazla faydalanma veya zararından korunma amacının ön plana çıktığı görülmektedir.³⁷

Bitkilere yapılan müdahaleler yukarıda işaret ettiğimiz gibi daha ziyade genetik yapısını değiştirerek bitkiye farklı özellikler kazandırma, gübre ve hormon vererek büyüme kontrolü sağlama ve ilaçlama yoluyla zararlılara karşı koruma şeklinde yapılmaktadır. Tohumların genetik yapılarının değiştirilmesinin fayda ve zararları tartışılmakta ve alanın uzmanı olmayan bir kişinin bu konuda bir kanaat geliştirmesi zor görünmektedir. Ancak farklı türler arasında gen transferi ve özellikle bitkiye hayvan geni eklenmesi gibi hususların tehlikeli sonuçlarının olabileceği ve çevre felaketlerine yol açabileceği iddia edilmektedir.

³⁶ Kritik değerlendirmeler için bk. Omar Hasan Kasule, "Integrated Medical Education Resources: 990821P - Nature of the Human (Tabiat Al Insaan)", *Integrated Medical Education Resources* (Erişim 21 Kasım 2020); Eymen Salih, "Tağyîru halkıllah ve cirâhatu't-tecmîl: ru'ye cedide" (Erişim 10 Ağustos 2015); Abdullah Monkabo, "Dirâse nakdiyye li'l-ebhâsi'l-fıkhiyye fî mevdu'i 'ahkâmu'l-cirâhati't-tecmîliyye" (Erişim 10 Nisan 2015); İsmail Yalçın, *İslam Hukuku Açısından Yaratılışı Değiştirme Fitratı Bozma* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018), 49-112.

³⁷ Hayvanlardan faydalanma konusunda bk. Hüseyin Esen, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar* (İzmir, 2013), 113-170.

Ayrıca genetik yapısı değiştirilen (GDO), kimyasal gübre, hormon ve tarımsal ilaç kullanılan ürünlerin insan sağlığı üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu durumda bitkilere yapılan müdahaleleri, kişisel ve toplumsal açıdan yarar ve zarar dengesini, bugünü ve yarını hesaba katarak değerlendirmek ve bir karara varmak gerekir. Bu konuda görevli ulusal ve uluslararası kurumların görevi de budur. Fakat çıkar çatışmaları sebebiyle insanlık güven içinde değildir.³⁸

İnsanın yaşadığı çevre olan tabiatla ilişkilerinde de tabiatın fitratını bozucu eylemlerine şahit olunmaktadır. Mesela dere yatağına ev yapma, fay hattı üzerine veya deprem kuşağına olabilecek muhtemel depremi hesap etmeden bina yapma, dereleri ve denizleri içindeki canlıların yaşayamayacağı şekilde kirletme, ormanları yakma veya orantısız bir şekilde tüketme, şehirlerin havasını kirletme, sera gazı salınımıyla ozon tabakasını yok etme ve iklim değişikliğine yol açma bunlar arasındadır. İnsanın bencilliği, açgözlülüğü, azgınlığı gibi ahlaki zaafılarıyla birlikte dünyaya hâkim olan kapitalist zihniyet tabiatın fitratını bozmaktır. Tabiatın her bir biriminin üzerinde bozucu etkisi bulunan kişi ve toplumlar bu bozulmadaki katkıları oranında Allah'a ve insanlığa karşı sorumludur.

İnsanoğlunun hayatının bir rutini olan değişme ve değiştirme faaliyetleri şüphesiz burada zikredilenler gibi her zaman kötülüğe veya zarara dönük olmaz. İyileştirme, düzeltme, güzelleştirme, yerli yerinde ve yapması gerekeni yapma şeklinde de olabilir. Ancak burada fitratı bozucu tutum ve davranışların tespit edilmesi hedeflendiği için muhtemel fitratı bozma örnekleri zikredilmiştir. Bununla beraber bu örneklerdeki değişimlerin hepsinin fitratı bozucu olmayabileceği ve bu kararın verilebilmesi için her bir örneğin dakik bir incelemeye tabi tutulması gerektiği unutulmamalıdır.

2.4. Fitratın Korunmasında Öznel Örneklerden Nesnel Ölçütlere

Fitratın kavramlaştırılmasındaki yorum farkları bir kenara bırakılarak yaygın kabullere göre bir çerçeve çizilmeye çalışıldığında şu cümleleri sıralayabiliriz. Allah insanları fitrat üzere yaratmıştır. Fitrat hilkat, yaratılış ve yaratılıştan sahip olunan maddi ve manevi hasletlerdir. Yaratılıştan bir değişme yoktur. Allah her varlık türüne has olarak o varlık türünün maddi yönünü ifade eden genel fiziksel özellikler ve manevi yönünü ifade eden yaratılış amaçları ve bu amaçları

³⁸ Bitkilere yapılan müdahalelerle ilgili değerlendirmeler için bk. Yalçın, *İslam Hukuku Açısından Yaratılış Değiştirme Fitratı Bozma*, 137-151.

gerçekleştirebilecek kabiliyetler vermiştir. Bireysel farklılıklar bu ana çerçevenin içindedir. Allah'ın yaratma kanunlarında bir değişme yoktur. Dünya hayatında ise değişim esastır. İnsanın görevi yeryüzünü imar etmek hayır ve iyilik yolunda yarışmaktır. İnsan hayır ve iyilikten uzaklaşıp kötülüğe meylederse şeytanın emrine girmeye başlar. Şeytan insanı boş inançlar ve kuruntulara sürükler. İnsanın fıtratı bozucu tutum ve davranışlara yönelmesi onun şeytanlaşması, şeytanın emrine girmesi veya manevi dünyasında kötü eğilimlerin iyi eğilimlere baskın gelmesi demektir.

Klasik eserlerin çoğunda yaratılışı değiştirme (tağyîr) yaratılışı veya fıtratı bozma anlamında kullanılmıştır. Ancak ifsat kelimesi gibi açıkça bozma anlamına gelen bir kelime yerine değiştirme kelimesinin kullanılması bu kavramın kaygan bir zemine çekilmesine ve kavram kargaşasına yol açmıştır. Yerine göre değiştirmenin her türlüşünün yasak olduğu şeklinde yorumlar yapılırken³⁹ bazen de fakihte oluşan şer'i hükme paralel olarak sakıncalı görülen bir durum için "bunda yaratılışı değiştirme vardır", sakıncalı görünmeyen bir durum içinse "bu yaratılışı değiştirme değildir" ifadeleri kullanılmıştır.⁴⁰ Bu başlık altına giren her bir konuyla ilgili haram ile helal arasında dağılan görüşler bulmak mümkündür. Bu durumda hangi tutum ve davranışın hangi sebep ve gerekçeyle yaratılışı ve fıtratı bozma sayılacağı veya sayılmayacağı ve ulaşılan sonuca göre haram, mekruh veya mubah görülmesi gerektiği örnekler üzerinden incelenmeli ve tutarlı ilkeler geliştirilmelidir.

Yaratılışın ilk aşamasında yeni meydana gelecek neslin genetik yapısını değiştirme veya genetik kopyasını üretme, günümüzde uygulanabilen en esaslı yaratılışı değiştirme ameliyesidir. Bu işlemlerin güvenilirliği, faydası ve uzun dönemli etkileri henüz yeterince test edilmiş değildir. Tıbbî, biyolojik, psikolojik ve sosyal birçok mahzurlarının ortaya çıkabileceğine işaret edilmiştir. Esasen bu müdahaleler dahi Allah'ın yaratmaya koyduğu kuralları tamamen değiştirme değildir. Allah'ın yaratmasındaki mükemmel uyum ve düzene mukabil bu düzene yapılacak her müdahale risklidir. Ancak bu müdahaleler yaratılışın şartları ve kuralları dâhilinde yaratılışa destek niteliğinde veya hârici sebeplerle ortaya çıkabilecek bir olumsuzluğu engelleme mahiyetinde olursa bozucu olarak görülmemelidir. Bu konularda konunun mahiyetini belirleyecek birinci uzmanlık alanı tıp olmakla birlikte din, psikoloji,

³⁹ bk. Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân (Tefsîr)* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 9/223; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/423.

⁴⁰ bk. Yalçın, *İslam Hukuku Açısından Yaratılışı Değiştirme Fıtratı Bozma*, 50 vd.

sosyoloji gibi alanların uzmanlarının değerlendirmede yardımlaşması gerekir.⁴¹

Yaratılmış canlı bir varlık üzerinde değişiklik yapmak, onun kolunu kesmek, gözünü kör etmek veya zehirlemek gibi bir organını veya bütün bedenini işlemez hale getirmek demektir. Bu şekildeki bir müdahalenin meşrûiyet sebepleri bellidir. Bunun dışındaki müdahaleler genellikle canlının vücut bütünlüğünü etkilemez ve bedeninin temel formunu değiştirmez. Bununla birlikte çeşitli gerekçelerle sınırları zorlayan, normal ve tabii beden hatlarını gerçek bir ihtiyaca, bir faydaya, bir iyiliğe matuf olmadan değiştirmeye yönelik uygulamalar bulunmaktadır. İhtiyaç, fayda ve iyilik tanımları veya algıları kısmen sübjektiftir ve kanaatimce bu konuda tam bir objektiflikten bahsedilemez. Buna rağmen konunun değerlendirilmesinde bu kıstaslar kullanılacaktır. Bir Müslüman zihniyetiyle hükme varılmaya çalışılırken her konuda olduğu gibi önce akılla vahiy anlaşılıp yorumlanacak, sonra vahiy rehberliğinde akıl yürütülerek hükme ulaşılabilecektir.

Doğuştan erkeklerin tenâsül organlarında sünnet derisi bulunmaktadır. El ve ayak tırnakları, saç, sakal, bıyık vücudun diğer yerlerindeki tüyler farklı hızlarda da olsa sürekli uzamaktadır. Başta deri hücrelerimiz olmak üzere vücudumuzun büyük bölümü sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde bulunmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerde sünnet olmak, tırnak kesmek, bıyık kesmek, koltuk altı ve kasık bölgesindeki tüyleri temizlemek fıtrattan sayılmıştır. Bunlar içinde en köklü değişiklik sünnettir. Sünnet işlemi ile kendini yenilemeyen canlı kanlı bir deri parçası kesilip atılmaktadır. Yaratmanın hikmete dayalı olduğu esasına göre doğumda var olan bu parçanın doğumdan sonra kesilmesi ya doğum öncesi bir fonksiyon icra ediyor olmasıyla veya sıhhi ve kültürel değerlerle açıklanabilir. Diğer uygulamaların ise sağlık ve temizlik amacıyla açıklanması ve anlaşılması gayet mâkuldür. İnsan bedeni üzerinde yapılması uygun görülen bu değişiklik örnekleri, bilinen bir zararı olmamak şartıyla faydalı olduğu umulan değişikliklerin caiz görülebileceğini göstermektedir.

Fıtratın bir türün ortak fizikî özelliklerini ve temel kabiliyetlerini gösterdiğini söylemiştik. Bu manada insanın iki gözü, iki kulağı, beşer parmaklı iki eli bulunması, erkeklerin yüzünde sakal ve bıyık bulunurken, kadınlarda bulunmaması gibi ortak nitelikler fıtratı yansıtır. Bir kimsenin altıparmaklı, üç kollu, iki kafalı doğması onun fıtratıdır ve değiştirilemez demek isabetli değildir. Aynı şekilde bir

⁴¹ Biyoteknoloji uygulamalarına yaklaşımlar için bk. Anke Iman Bouzenita, "Change of Creation or Harnessing Nature? The Reception of Biotechnology in the Islamic World", *Islamic Studies* 48/4 (2009), 505-521.

kadının sakallı ve bıyıklı olması fitrat değildir. Doğuştan veya sonradan insanda normal ölçülerin dışında bedeni ve hormonal bozukluklar olabilir. Bu tür bir bozukluğun giderilmesi, yerine göre tedavi, düzeltme ve fitrata uygun hale getirmez. Vücudunun herhangi bir yerinde erkek tipi kıllanmaya maruz kalan bir kadın bu durumu tedavi veya izale ederek fitratına uygun hale getirebilir. Aynı şekilde herhangi bir nedenle saçlarını kaybeden bir kişinin bu eksikliğini telafi etmesi de fitratı bozmak değildir. Bu örnekte evlenecek kişinin bir kusurunu gizleyerek bir tür aldatma yaptığının söylenmesi eksik bir organın telafi edilmesini fitrata aykırı hale getirmez. Aldatma sebebiyle ahlâkî kusur ve günaha sebep olur. Bu durumda insan vücudunda insana maddi veya manevi zarar veren, ortalamalara göre tabii ve normal sınırlarının dışında kalan bozuklukların düzeltilmesi fitratı bozmak değil aksine fitrata dönüş olarak değerlendirilmelidir.⁴²

İnsan bedeni üzerinde yapılan değişikliklerin bir kısmı güzellik amaçlıdır. Güzellik duygusu fitrîdir, insan güzele meyleder, çirkinden uzaklaşır. Dinî veriler de güzelliğe itibar edilmesi gerektiğini destekler⁴³ fakat asıl güzelliğin iç güzelliği olduğunu vurgulamaktan geri kalmaz.⁴⁴ Bu sebeple insan imkânları ölçüsünde temizliğe, elbisesinin ve dış görünüşünün güzelliğine önem vermeli fakat bedeni fetiş haline getirip saplantılı güzellik anlayışları peşinde koşmamalıdır. Mesela normal ölçülerde ve sınırlarda olduğu halde moda ve özentiyle bir organı belli bir şekle sokmaya çalışmak, vücudun bir kısmını cinsel cazibe odağı haline getirerek teşhir etmek, güzellik ve dikkat çekme ön planda gibi görünmekle birlikte bir takım sapkın grupların ve inançların sembollerini içeren dövmeler yaptırmak, fitrat sınırlarını aşmaktır. Normal ölçülerdeki bir organı beğenmeyerek estetik yaptırmak hem Allah'a karşı nankörlük hem de insandaki karakteristik yapıyı yok ederek onu sıradanlaştırmaktır. Bedeni cinsel cazibe odağı yapmak onu metalaştırmak, dövmeyle süslemek karakter ve inanç sapmasıdır. Bunların yanında güzellik uğruna Çin'de kadınların 1940'lara kadar bin yıl devam eden, ayak parmaklarının çocukluktan itibaren sıkıca ayağın altına bağlanmasıyla ortaya çıkan lotus ayaklar, Padaung kabilesi kadınlarının boyunlarını uzatmak için boyunlarına üst üste halkalar takması,⁴⁵ bazı Afrika kabilelerinde kadınların dudaklarına büyük halka

⁴² bk. Yalçın, *İslam Hukuku Açısından Yaratılışı Değiştirme Fitratı Bozma*, 69-75.

⁴³ Müslim, "İman", 147; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25.

⁴⁴ bk. Müslim, "Birr", 34.

⁴⁵ bk. Nalan Damla Yılmaz Usta, "Antik insanın sosyokültürel yaşamını yansıtan bazı dış ve iskelet sistemi anomalileri", 2015, 551-552.

veya tabak geçirmeleri,⁴⁶ güzellik anlayışının insana eziyete dönüştürdüğünü ve sağlığı tehdit eder boyutlara gelebildiğini göstermektedir. O halde insan fitratında bulunan güzellik duygusunun gereği olarak temiz, düzgün ve güzel görünüme önem verilmesi insanın saygınlığının gereğidir. Buna mukabil zararlı, aldatıcı, şirk unsurları içeren, cinsel teşhir amacı taşıyan ve insanın karakteristik görüntüsünü kalıcı olarak değiştiren uygulamalar fitratı bozucu nitelik taşımaktadır.

Bir insan veya hayvanın hadım edilmesi fitrî olan üreme kabiliyetin yok edilmesidir. Tıbbî bir zorunluluk olmadıkça insanın kısırlaştırılması fitratı bozmaktır. Fakat hayvanların kısırlaştırılması konusunda ihtilaf edilmiştir. Birçok müfessir ve fakih hayvanların enenmesini yasak olan yaratılışı değiştirmenin örneği olarak zikretmiş olsa da yaygın kabul gören içtihadı göre bu konuda insan ve hayvan farklı görülmüştür. Faydalarını artırmak veya zararlarından korunmak için hayvanların enenerek kısırlaştırılması, kuyruklarının veya boynuzlarının kesilmesi, kulaklarına veya sırtına işaret vurulması fitrata aykırı görülmemiştir.⁴⁷ Çünkü insanlara, neslini tüketmemek, gereksiz acı ve eziyet çekirtmemek şartlarıyla hayvanlardan yararlanma izni verilmiştir.⁴⁸

İnsanın bitkilere, çevreye ve tabiata yönelik davranışlarda haddi aşması ve bitkinin, çevrenin ve tabiatın fitratını bozması, aslen insan için faydalı olan bir şeyi dünyevî hırslar yüzünden zararlı hale getirmesidir. İnsanların ucuz ve sağlıklı beslenebilmeleri amacıyla, üretimin kalitesini ve miktarını artırmak için yapılan çalışmalar fitrata uygun; zarar verecek şekilde ilaç ve hormon kullanmak fitratı bozucudur.⁴⁹ Bunun gibi taşkın önleyici bentler yapmak fitrî; dere yatağına ev yapmak ise derenin fitratına aykırıdır. İnsanoğlu şahsî menfaati için toplumun zararına sebep olursa, erken bir menfaat için gelecekteki büyük zararı göremezse, kısa vadeli kâr için uzun vadeli zararın farkına varamazsa cahillik, bencillik, aç gözlülük, acelecilik gibi kötü sıfatların sahibi olur. Hayatı fitrata uygun şekilde yönlendirebilmek için nefis terbiyesi ile

⁴⁶ bk. Arzu Evecen - Zeynep Kirkincioğlu, "Giysiyle Gelen Biçim-Sizlik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 69/1 (Mart 2020), 769.

⁴⁷ bk. İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/115 İbn Atiyye Nisa 4/119 bağlamında yaratılışı tağyir etme bağlamında hayvanların enenmesinin zikredildiğini oysa genel anlamda değiştirme faydalıysa mubah zararlıysa yaratılışı bozma olarak bu âyetin kapsamına gireceğini vurgulamıştır.

⁴⁸ Hayvanların enenmesi konusundaki fıkhi görüşler için bk. Yalçın, *İslam Hukuku Açısından Yaratılışı Değiştirme Fitratı Bozma*, 127-128.

⁴⁹ Bitkilere yapılan müdahaleler için bk. Yalçın, *İslam Hukuku Açısından Yaratılışı Değiştirme Fitratı Bozma*, 139-154.

kötü huyların zapturapt altına alınması, iyi huyların ise neşvünema bulması gereklidir.

Sonuç: Fıtrata Uygun Değişim

İslâmî dünya görüşünde Allah merkezli bir evren ve Allah'ın yeryüzünde halifesi olarak insan merkezli bir dünya söz konusudur. İnsanoğlu bu dünyada Allah'a kulluk görevinin bir parçası olarak yeryüzünü imar etmekle görevlidir. Halifelik ve imar görevi, akıl ve vahiy ışığında tespit edilebilecek tabiat kanunları ve eşyaya hâkim olan kurallara göre yapılır. Fânî dünyanın ölümlü bir parçası olan insan hem kendinde hem yaşadığı âlemdede değişimin esas olduğunu görmektedir. Bu değişimin bir parçası olarak kulluk görevini hakkıyla yapmaya çalışan insanın Allah'ın yarattığı fitrat üzere yaşaması ve etrafında sebep olduğu değişimlerde fitratı gözetmesi gerekmektedir.

İnsanın fitratına bağlı kalarak bir hayat yaşayabilmesi ve yapacağı her değişim, dönüşüm ve yenileşmede fitrat çizgisinden şaşmaması için şu ilkeleri takip etmesi gerekir:

1. Tevhid ilkesi: Ulûhiyet sıfatları tek ve bir olan Allah'a özgülünmeli, açık ve kapalı şirkten uzak durulmalıdır. Bazı hayvanların putlara adanarak haram kılınması, şirk unsurları taşıyan inançların, sembollerle, takı olarak veya dövme olarak üstte taşınması tevhid ilkesini ve fitratı zedeler.
2. Doğruluk ilkesi: Yalan ve aldatma, insana olan güveni yok eden ve sonuçta insan onurunu zedeleyen hususlardır. Yapılan değişiklikle var olan bir şeyi yokmuş gibi veya yok olan bir şeyi varmış gibi göstermek, yalan ve aldatma içerdiği için fitratı bozan bir değişikliktir. Fakat değişiklik açıkça beyân edildiğinde ve hiç kimse için zararlı bir sonucu olmadığında bu ilke ihlal edilmiş olmaz.
3. Faydalılık ilkesi: İnsan fitratı aslında kendiliğinden faydalıya yönelmeyi ve zararlıdan uzak durmayı tercih eder. Fakat faydalıyı ve zararlıyı tespit etmek her zaman çok kolay olmayabilir. Maslahat kuralları çerçevesinde fayda ve zarar açıksa tercih kolay olacaktır. Çünkü ibtidâen zarar vermek veya zarara karşılık olarak zarar vermek haramdır. Ama bu durumda dahi insan, bile bile nefesine ve şeytana uyarak zararlıya yönelebilir. Fayda ve zararın çatışmasında bir denklik söz konusuysa zarara engel olmak öncelik kazanacaktır. İki zararlı durum dışında bir seçenek olmadığında zararın küçüğü veya hafif zarar işlenmek zorunda

kalınır. Eğer bir kişinin kişisel zararı ile toplumun, kamunun, devletin zararı çatışırsa kişisel zarara katlanılır ve kamu yararı korunur.

4. İyilik ilkesi: İyi ve güzelin belirlenmesinde aklın ve vahyin rolü konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte vahyi de anlayan ve yorumlayan aklın, iyinin ve güzelin bilinmesinde ve anlaşılmasında etkin olması gerekir. Vahiy özellikle aklın kavramakta güçlük çektiği alanlarda akla rehberlik yaparak akıl ve vahiy arasındaki uyumu ve dengeyi sağlar. Temiz olan fitrat, iyi ve güzele yönelmeyi gerektir.
5. Sağlıklılık ilkesi: Bu ilke büyük ölçüde faydalılık ilkesine benzetmekle birlikte günümüzde bir işin sağlığa uygunluğu veya aykırılığına o konuyla ilgili tıp uzmanları karar verebilir. Birçok konuda sağlık açısından da fayda ve zarar çatışması söz konusu olabilir. Bu durumda alan uzmanlarının yönlendirmelerine uymak fitrat çizgisi dâhilinde bir seçim olacaktır.
6. Ahlâkîlik ilkesi: Bu ilke geniş kapsamıyla yukarıdaki ilkeleri de içine alır, onları teyit eder ve o ilkelerle açıklanması zor olan hususlar için kriter oluşturur. Bu manada insan bedeninin metalaştırılması, cinsel teşhir aracı olarak kullanılması, aile ve nikâh mefhumlarını hiçe sayan cinsel sapkınlıklar fitrata aykırıdır. Güzel ahlak ise fitratın koruyucusudur.

Kaynakça

- Abdullah Monkabo. "Dirâse nakdiyye li'l-ebhâsi'l-fıkhiyye fî mevdu'i 'ahkâmu'l-cirâhati't-tecmîliyye". Erişim 10 Nisan 2015. https://uqu.edu.sa/.../abduallah_monkabo.docx.
- Baysa, Hüseyin. "Sakal Uzatma Ve Bıyık Kısaltmanın Hükmüne İlişkin Görüşlerin Değerlendirilmesi". *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (19 Aralık 2017), 273-289.
- Bilgin, Vejdi. "Kur'an'dan Sosyolojik İlkeler Çıkarmanın İmkânı -Sünnetullah Kavramı Çerçevesinde Bir Eleştiri-". *Eskiye*. 22 (10 Ekim 2011), 35-43.
- Bor, Adil. "Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (15 Aralık 2017), 1671-1704. <https://doi.org/10.18505/cuid.296749>.
- Bouzenita, Anke Iman. "Change of Creation or Harnessing Nature? The Reception of Biotechnology in the Islamic World". *Islamic Studies* 48/4 (2009), 499-523.
- Bozkurt, Nebi. "Sünnet". *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Aralık 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunnet--hitan#2-islamda>.
- Buhârî, Abû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Zühreir b. Nasır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *es-Sünen*. Thk. Şuayb el-Arnâvûd. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risaletü'l-Âlemîyye, 1430/2009.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1960.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı : meal, tefsir*. Trc. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak. İstanbul: İşaret Yayınları, 1996.
- Esen, Hüseyin. *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*. İzmir, 2013.
- Evecen, Arzu - Kırkıncioğlu, Zeynep. "Giysiyle Gelen Biçim-Sizlik". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 69/1 (Mart 2020), 761-774. <https://doi.org/10.17719/jisr.2020.3995>.
- Evgin, Abdülkadir. "Hadislerde 'Fıtrat' Kavramı ve 'İslam Fıtratı' Söyleminin Tenkidi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2003), 93-110.
- Eymen Salih. "Tağyîru halkıllah ve cirâhatu't-tecmîl: ru'ye cedide". Erişim 10 Ağustos 2015. <http://www.feqhweb.com/vb/t10045.html>.
- Hizmetli, Sabri. "İslam ve Değişim". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (01 Ağustos 1997), 87-99. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000898.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh. *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta mien'l-meânî ve'l-esânîd*. 24 Cilt. Mağrib: Vizaratu Umumi'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslamiyye, 1387.
- İbn Âşûr, Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris er-Râzî el-Kazvînî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahihu İbn Hibbân*. Thk. Şuayb el-Arnâvûd. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1414.
- İbn Mace, Ebu Abdullâh Muhammed b. Yezid. *Sünenü İbn Mace*. Thk. Muhammed Fuâd Abdükbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyai Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
- İzgi, M. Cumhur. "Tedavi Amaçlı Olmayan Erkek Çocuk Sünnetinin Etik Değerlendirmesi". *Türk Psikiyatri Dergisi*. 25 (2014), 1-8.

- Kadioğlu, Hakan Hadi - Aydın, İbrahim Hakkı - Bekiryazıcı, Eyüp. "Dinî ve Tıbbî Açıdan Sünnet". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25 (30 Haziran 2006), 1-16.
- Kaplan, İbrahim. "Din, Fitrat ve Akl-ı Selim İlişkisi Üzerine". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 17/2 (29 Aralık 2017), 61-84.
- Karaman, M. İhsan. "Sosyokültürel, Etik, Tıbbî ve İslami Perspektiften Kız Çocuklarda ve Kadınlarda Sünnet". *Anadolu Klinigi Tıp Bilimeri Dergisi* 22/2 (2017), 125-130.
- Kasule, Omar Hasan. "Integrated Medical Education Resources: 990821P - Nature of the Human (Tabiat Al Insaan)". *Integrated Medical Education Resources*. Erişim 21 Kasım 2020. <https://omarkasule-tib.blogspot.com/2011/02/990821p-nature-of-human-tabiat-al.html>.
- Kısa, Mahmut. *Kısa açıklamalı Kur'an-ı Kerim meali*. Konya: Armağan Kitaplar, 2013.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an'da Fitrat Kavramı". *Dinbilimleri Akademik Arastırma Dergisi* 5/2 (2005), 71-104.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Cami' li-Ahkâmî'l-Kur'an (Tefsiru'l-Kurtubî)*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964.
- Mohamed, Yasien. "The Interpretations of Fitrah". *Islamic Studies* 34/2 (1995), 129-151.
- Müslim, b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1374.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen (el-Müctebâ)*. Thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslamiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Râzî, Fahrettin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhya'it-Turâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420-1999.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an (Tefsîr)*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizi*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Usta, Nalan Damla Yılmaz. "Antik insanın sosyokültürel yaşamını yansıtan bazı diş ve iskelet sistemi anomalileri". 2015. 13.
- Yalçın, İsmail. *İslam Hukuku Açısından Yaratılışı Değiştirme Fitratı Bozma*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2018.
- Yalçın, İsmail. "Sakal". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Aralık 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakal> (09.12.2020).
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murtezâ el-Hüseynî. *Tacu'l-'arûs min cevâhiri'l-kamûs*. 40 Cilt. İskenderiye: Dâru'l-Hidâye, ts.